

KONSTITUTIVNI MOTIVI U ORGANIZACIJI STAMBENOG PROSTORA

Alfirević Đorđe, Simonović Alfirević Sanja. „Constitutive Motives in Living Space Organisation”. *Facta Universitatis: Architecture and Civil Engineering* (Niš), Vol. 16, No. 2 (2018), pp. 189-201.

Apstrakt. *Konstitutivni motiv čini esenciju koncepta organizacije stambenog prostora. Može se javiti u vidu elementa, površine, prostora ili principa, tj. može biti materijalan ili ne materijalan. Konstitutivni motivi su oduvek bili prisutni u domenu organizovanja prostora, kako u narodnom graditeljstvu, tako i u arhitekturi. Njihov značaj i pojava su se vremenom menjali kako su se menjali i sistemi vrednosti u društvu. Odluka o izboru konstitutivnih motiva u koncipiranju sklopa prvenstveno zavisi od subjektivnog stava stvaraoca, ali i od brojnih drugih kontekstualnih faktora. Ovim istraživanjem se vrši njihovo preispitivanje i razmatra inovativna interpretacija konstitutivne uloge koju imaju u savremenoj arhitektonskoj praksi. Cilj rada je da se razmotre najznačajniji konstitutivni motivi u organizaciji stambenog prostora, kao i da se pruži predlog za njihovu teorijsku sistematizaciju.*

Ključne reči: *arhitektura, stanovanje, koncept, konstitutivni motiv, stambeni sklop.*

1. UVOD

Prvo određenje termina „konstitutivni motiv” u stambenoj arhitekturi dovodi se u vezu sa teorijskim postavkama arhitekta Darka Marušića, po kome je konstitutivni motiv kohezioni faktor i esencija koncepta u arhitekturi. U duhovnom smislu podrazumeva sredotežnu (koncentrišuću) silu, misaonu poruku ili ideju vodilju kao ključ koncepta, dok u materijalnom smislu može biti element, površina ili prostor (Marušić, 1999a:3). Kada je stambeni prostor u pitanju, konstitutivno integrišući motivi organizacionog koncepta imaju ulogu da artikulišu, pribiraju i objedinjuju ostale prostore u sklop stana ili kuće. Jedan od elementarnih motiva koji određuje koncept strukture prostora u arhitekturi je komunikacija. Njena osnovna uloga je da povezuje prostore različitih nivoa u celinu. Kod višespratne zgrade primarnu komunikaciju čini jezgro sa liftovima i stepeništem, na nivou stana su to hol, degažman ili hodnik, a na urbanom nivou ulica ili trg. Međutim, time se ne iscrpljuje skala mogućnosti. Odluka o izboru konstitutivnih motiva u koncipiranju sklopa prvenstveno zavisi od subjektivnog stava stvaraoca, ali i od brojnih drugih kontekstualnih faktora. Oslanjajući se na Marušićeve postavke, Mirko Stanimirović i Goran Jovanović su analizirali uticaj motiva lođe na savremenu arhitekturu stanovanja, ali i njegovo upoređivanje sa motivom trema u tradicionalnoj kući (Stanimirović, Jovanović, 2010:129). Sem pomenutih, ali i drugih autora koji su obrađivali pojedine aspekte ove teme (Abass, Hakim Ismail, Solla, 2016; Biondić, 1999; Alfirević, Alfirević Simonović, 2016b; Bajlon, 1979; Memken, Garber-Dyar, Crull, 1997; Rapoport, 2007; i dr.), do sada u nauci nije bilo značajnijeg integralnog teorijskog razmatranja konstitutivnih motiva u organizaciji stambenog prostora, što temu čini aktuelnom. Polazeći od pretpostavke da konstitutivni motivi podrazumevaju činioce, materijalne ili nematerijalne, koji imaju integrišuću ulogu u formiranju sklopova različitih prostornih nivoa u arhitekturi, cilj rada je da se razmotre najznačajniji konstitutivni motivi u organizaciji stambenog prostora, kao i da se pruži predlog za njihovu teorijsku sistematizaciju.

2. KONSTITUTIVNI MOTIVI

Konstitutivni motivi su oduvek bili prisutni u domenu organizovanja prostora, kako u narodnom graditeljstvu, tako i u arhitekturi. U većini slučajeva konstitutivni motivi su proisticali iz sistema vrednosti koji je postojao u zajednici. Grupa ljudi koja je živela u jednoj stambenoj zajednici, pojedine elemente poput bunara, izvorišta, zbornog mesta i dr., smatrala je za vrednost posebne vrste, oko kojih se okupljala, zajedno ih koristila i na određeni način se ophodila prema njima. Pojedini konstitutivni motivi koji su nekada postojali i činili deo tradicije i načina življenja, u savremenim društvima su u izvesnoj meri izgubili značaj zbog izmenjenih sistema vrednosti. Konstitutivne motive poput bunara, česme, ognjišta i dr., koji se iz današnje pozicije mogu smatrati „tradicionalnim”, ali ne i prevaziđenim, zamenili su „savremeni” motivi, poput kamina, trepezarije, terase, čak u izvesnom smislu i televizora. Po Darku Marušiću karakteristične konstitutivne motive sklopa čine: a) obedovanje u ulozi proširene komunikacije, b) otvoreni prostor (lođa), c) tehnički blok (kuhinja i kupatilo), d) biološki ritam (dan–noć), e) generacijska podela, f) kružna veza i g) fleksibilitet (Marušić, 1999b:6–8). Polazeći od postojećeg pregleda najznačajnijih konstitutivnih motiva u arhitekturi stanovanja koji nisu posebno vremenski ili prostorno određeni, niti sistematizovani, ovim istraživanjem se vrši njihovo preispitivanje i razmatra inovativna interpretacija konstitutivne uloge koju imaju u savremenoj arhitektonskoj praksi.

2.1. Unutrašnje dvorište

Motiv unutrašnjeg dvorišta je jedan od najstarijih konstitutivnih motiva u arhitekturi. Iako pripada grupi tradicionalnih motiva i dalje je veoma aktuelan u savremenoj arhitektonskoj praksi. Ukoliko se uporede primeri tradicionalnih kuća sa unutrašnjim dvorištem i savremeni primeri, osnovna razlika koja na prvi pogled postaje evidentna je u značaju unutrašnjeg dvorišta u formiranju osnovne koncepcije skopa. Primena atrijuma je nekada bila karakteristična za situacije kada je postojala izražena potreba za bezbednošću i ograđivanjem od prekomerne insolacije u žarkim klimatima, dok se u savremenoj praksi prvenstveno javlja kao odraz introvertne želje za privatnošću (Abass, Hakim Ismail, Solla, 2016:2561). Da bi se za jedan arhitektonski objekat reklo da mu je unutrašnje dvorište primarni konstitutivni motiv, osnovni uslov je da sve prostorije u sklopu budu direktno ili indirektno osvetljenje preko centralnog atrijuma. Pomenuti koncept prostorne organizacije je većinom bio prisutan u tradicionalnom obliku kuće sa unutrašnjim dvorištem (Rapoport, 2007:59). Savremene kuće sa atrijumima uglavnom nisu intravertnog tipa, tj. nisu orjentisane samo prema unutrašnjem dvorištu, već se na pojedinim mestima otvaraju i prema okruženju. Centralna pozicija atrijuma sa stambenim prostorijama raspoređenim po obodu i orijentisanim isključivo prema središtu, ukazuje na jasnu primenu koncepta koji je zasnovan na konstitutivnom motivu unutrašnjeg dvorišta.

Pomenuti pristup je očigledan kod projekta Solarne atrijumske kuće u Topoli (Solar Atrium House, Topola, Studio Alfirević, 2013), dok je kod Kuće u zemlji u Jangpyeong-gunu (Earth House, Yangpyeong-gun, BCHO Architects, 2009), unutrašnje dvorište izmešteno na periferiju sklopa, čime je orijentacija glavnih stambenih prostorija usmerena u samo jednom pravcu, tj. prema ukopanom dvorištu. (Fig. 1a,b) Kod većine primera kod kojih su prisutna unutrašnja dvorišta, koncepcija sklopa se svodi na organizovanje prostorija u odnosu na jedno središte. Međutim, postoje i primeri poput nerealizovanog projekta Kuća sa dvorištima arh. Misa van der Roa (Houses with courts, Mies van der Rohe, 1931) i Vikend kuće u Usui Ganu (Weekend House, Usui-gun, Ryue Nishizawa, 1997), kod kojih su stambene prostorije orijentisane prema dva, čak i tri atrijuma. (Fig. 1c)

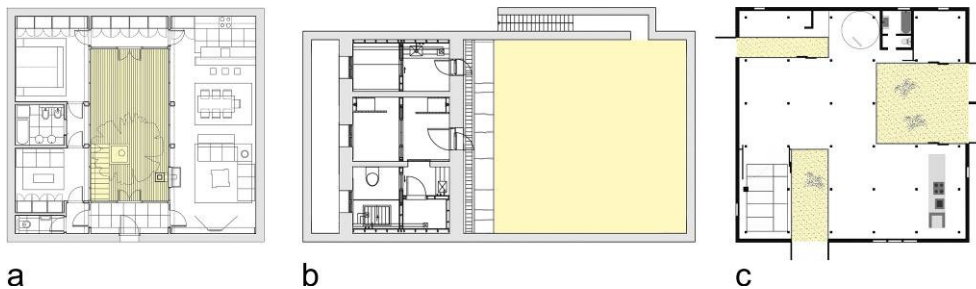

Fig. 1 Motiv unutrašnjeg dvorišta: a) Solar Atrium House, Topola, Studio Alfirević, 2013; b) Earth House, Yangpyeong-gun, BCHO Architects, 2009; c) Weekend House, Usui-gun, Ryue Nishizawa, 1997 (Izvor: privatna kolekcija autora)

2.2. Eksterni „prelazni” prostor

Otvoreni prostori poput terasa, lođa, balkona i tremova, koji se nalaze na prelazu između enterijera i eksterijera, vrlo su česti elementi stambenih sklopova, međutim, njihova uloga u generisanju celine uglavnom nije od presudnog značaja, jer se smatraju sekundarnim prostorima, s obzirom na to da im je frekventnost korišćenja manjeg intenziteta. Ipak, u praksi postoje koncepcije kod kojih je postojanje eksternog „prelaznog” prostora od posebnog značaja (Stanimirović, Jovanović, 2010:130–131). Jedan od najstarijih oblika kod kojih je ovaj motiv primenjivan su tradicionalne japanske kuće, kod kojih je natkriveni prostor trema (*engawa*) ujedno činio produžetak stambenih prostorija u vidu terase, sa koga se slobodno sagledavalo prirodno okruženje ili zen-vrt (Tadej, 2011:8). Po sličnom principu je koncipirana Kuća Vi u Santa Rosi (Wee House, Santa Rosa, Alchemy, 2016), kod koje je između dve prostorno-funkcionalne celine оформljena komunikacija, koja ujedno ima i ulogu terase. (Fig. 2c) Motiv lođe je od primarnog značaja u konceptu jedinica u stambenom tornju „Y” u Kragujevcu (Housing Tower Y, Kragujevac, Dragoljub Bakić, 1978), kod kojih je autor smatrao da će centralnom pozicijom lođe i štitastim rasporedom prostorija oko nje, postići viši nivo individualiteta i redukovati strah od visine koji se može javiti kod visokih objekata (Bakić, 2012:28–31). (Fig. 2a) Dvonamenska uloga natkrivene terase kod Kuće Zakari u Luizijani (Zachary House, Louisiana, Stephen Atkinson, 2012) je i segregirajuća i objedinjujuća, što proističe iz njene pozicije između dva funkcionalna bloka. (Fig. 2b) Prostor se koristi kao ulazni hol-komunikacija i kao terasa. Sličan dvonamenski karakter ima i stan u naselju Bili Brig u Zadru (Bili Brig Housing, Zadar, Nikola Bašić, 1991) koga navode autori Marušić, Stanimirović i Jovanović, a kod koga lođa ima ulogu ulaznog dela u stan i boravka na otvorenom.

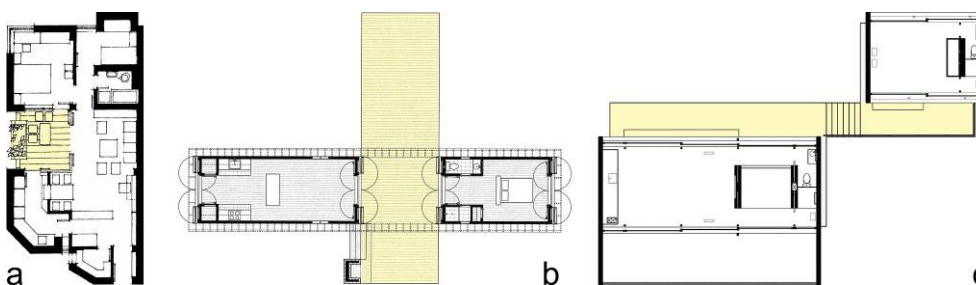

Fig. 2 Motiv eksternog „prelaznog” prostora: a) Housing Tower Y, Kragujevac, Dragoljub Bakić, 1978; b) Zachary House, Louisiana, Stephen Atkinson, 2012; c) Wee House, Santa Rosa, Alchemy, 2016 (Izvor: privatna kolekcija autora)

2.3. Višenamenska prostorija kao jezgro

Jedna od prostorija u kući ili stanu može postati konstitutivni motiv čitavog sklopa, u situaciji kada iz određenih razloga poseduje specifičnu dvojnu ili višestruku namenu, zbog čega je njena pozicija uglavnom centralna, dimenzije naglašene, a značaj za koncept primaran. Pomenuti pristup prostornoj organizaciji sklopa se može zapaziti kod stanova centralnog plana (tzv. „salonskih” stanova), koji su građeni između dva svetska rata u Srbiji (Fig. 3a). Centralno predsoblje u organizaciji „salonskog” stana je imalo značajnu ulogu, pošto je korišćeno kao proširena komunikacija s funkcijom obedovanja. Prostorija je imala reprezentativni karakter i u posebnim prilikama je korišćena za svečana okupljanja i proslave (Nestorović, 1955:247–270; Alfirević, Simonović Alfirević, 2013:41–47). U savremenim koncepcijama stanova sve je prisutnija primena otvorenog plana, kod koga jezgo sklopa čini kombinovana prostorija bez pregrada, najčešće u vidu objedinjene dnevne sobe, trpezarije i kuhinje. Ostale stambene prostorije se nadovezuju na primarno jezgro samostalno ili u blokovima. Kod Kuće Jagijama u Sendaiju (House Yagiyama, Sendai, Kazuya Saito Architects, 2012), pozicija centralne prostorije je dodeljena svečanoj trpezariji, čime je istaknut njen značaj u okupljanju i životu porodice (Fig. 3b). Sa druge strane, kod Kuće biblioteke u Točigiju (Library House, Tochigi, Shinichi Ogawa, 2012), centralni motiv čini višenamenska prostorija u kojoj su integrisane funkcije dnevnog boravka, trpezarije i biblioteke, dok su po obodu raspoređene ostale prostorije (Fig. 3c).

Fig. 3 Motiv višenamenske prostorije kao jezgra: a) Typical „salon” apartment, Belgrade; b) House Yagiyama, Sendai, Kazuya Saito Architects, 2012; c) Library House, Tochigi, Shinichi Ogawa, 2012 (Izvor: privatna kolekcija autora)

2.4. Prirodni ili arhitektonski akcent

Akcenti u arhitekturi podrazumevaju širok dijapazon prirodnih i artificijelnih elemenata, koji se u određenom kontekstu ističu svojim karakteristikama, zbog čega mogu biti adekvatni motivatori za formiranje koncepta organizacije sklopa. Ognjište kao jedan od najstarijih konstitutivnih motiva, u donekle izmenjenom obliku je i dalje prisutno u savremenoj arhitekturi, u vidu kamina ili peći. Kamin je bio posebno značajan konstitutivni motiv u organizaciji sklopa prerijskih kuća Frenka Lojda Rajta (Frank Lloyd Wright). Nalazio se u centru ili blizu centra kompozicije, bio je naglašenih dimenzija i predstavljao akcent u prostoru za porodično okupljanje (Koile, 2006:276). U najznačajnije primere ovakvog pristupa, mogu se svrstati Kuća Robi u Čikagu (Robie House, Chicago, Frank Lloyd Wright, 1909) i Kuća Darwin-Martin u Bafalu (Darwin-Martin House, Buffalo, Frank Lloyd Wright, 1905). (Fig. 4a) Vrlo čest prirodni motiv u formiranju koncepta organizacije sklopa je drvo zatečeno na lokaciji, koje se zbog svojih estetskih i drugih karakteristika štiti na takav način što ga kuća u manjoj ili većoj meri obavija, čime ono postaje ključni akcent u prostoru. Karakteristični primeri koji ilustruju ovu tendenciju su Kuća školjka u Kitasaku (Shell House, Kitasaku, ARTechnic Architects, 2008) i Kuća sa drvetom u

Londonu (Tree House, London, 6a Architects, 2013). (Fig. 4b,c) Kod oba primera koncept organizacije sklopa je poistekao iz poštovanja zatečenog drveta, ležernim uokviravanjem linije fasade i usmeravanjem vizura iz enterijera prema spoljašnjem akcentu.

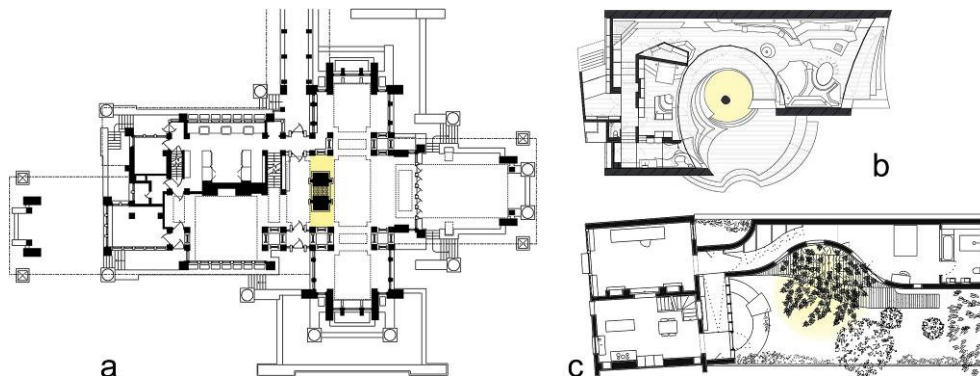

Fig. 4 Motiv prirodnog ili arhitektonskog akcenta: a) Darwin-Martin House, Buffalo, Frank Lloyd Wright, 1905; b) Shell House, Kitasaku, ARTechnic Architects, 2008; c) Tree House, London, 6a Architects, 2013 (Izvor: privatna kolekcija autora)

2.5. Tehnički blok

Konstitutivni motiv tehničkog bloka ili instalacionog jezgra se javlja kao posledica težnje ka grupisanju i optimizaciji instalacija u prostoru, zbog čega je u praksi često prisutno povezivanje kupatila i toaleta, kupatila i kuhinje, toaleta i kuhinje, ili sva tri prostora u celinu. Unutar jedne stambene jedinice tehnički blok može da bude na različitim pozicijama: a) u središtu, kao slobodnostojeća celina; b) u središtu, uz jedan ili više zidova unutar stambenog prostora; c) „prislonjen” uz neki od graničnih zidova prema susednom stambenom prostoru (Kubet, 2015:161). Ukoliko je tehnički blok u središnjoj zoni stambenog prostora, moguće mu je pristupiti sa svih strana. Kao posledica ovakvog stava može da se javi kružna veza u vidu interne komunikacije, koja konstantno ili povremeno povezuje prostore oko jezgra u celinu (Živković, Jovanović, 2012:27). U varijanti kada je tehnički blok formiran uz jednu od granica prema susednom stanu, preostali deo stambenog prostora se formira u skladu sa drugim motivima poput diferencijacije funkcija, fleksibiliteta i sl.

Karakteristična primena ovog konstitutivnog motiva se javlja kod stana Adaptacija 40m² u Tel Avivu (40 sqm Refurbishment, Tel Aviv, Sfar Architects, 2011), kod koje su u tehničkom bloku povezane kuhinja i kupatilo, a kružna veza omogućena povremenim otvaranjem kliznih vrata, čime je u stambenom prostoru male kvadrature stvoren osećaj veće prostornosti (Fig. 5a) Kod Apstraktne kuće u Hirošimi (Abstract House, Hiroshima, Shinichi Ogawa, 2002) tehnički blok je formiran u središtu osnove, ali je zbog svoje linearne proporcije i konfiguracije stambenog prostora, njegova osnovna uloga da deli dnevnu od koćne zone, iako postoji mogućnost ostvarivanja kružne veze (Fig. 5b). Složenija struktura prostora zasnovana na istom motivu se javlja kod Vile Noršoping u Švedskoj (Villa Norrköping, Sweden, Sverre Fehn, 1964), kod koje su u središtu kuće integrisani svi pomoćni sadržaji (toalet, kupatilo, kuhinja i ostava), dok je rubna zona određena za stambene prostorije, čime je jasno formiran koncept „prostora u prostoru” (Alfirević, Simonović Alfirević, 2016b:30). (Fig. 5c)

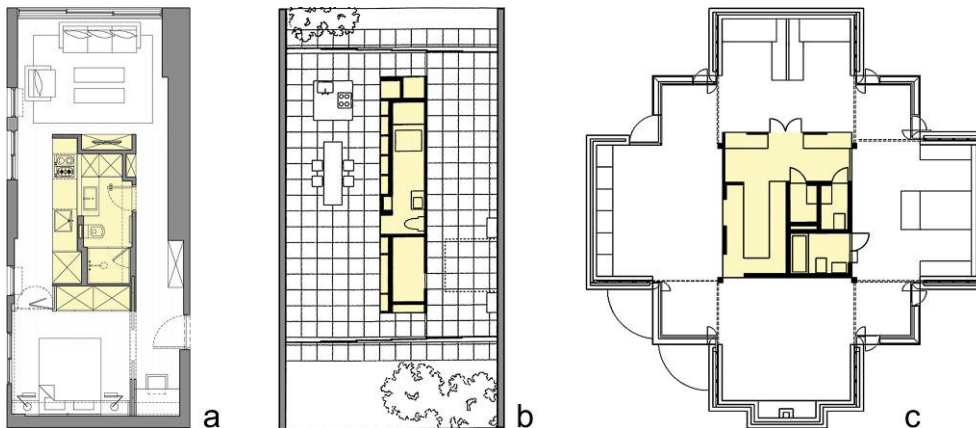

Fig. 5 Motiv tehničkog bloka: a) 40 sqm Refurbishment, Tel Aviv, Sfar Architects, 2011; b) Abstract House, Hiroshima, Shinichi Ogawa, 2002; c) Villa Norrköping, Sweden, Sverre Fehn, 1964 (Izvor: privatna kolekcija autora)

2.6. „Kružna” veza

„Kružna” veza¹ je vid interne komunikacije koja se formira u stambenom prostoru sa ciljem da se uspostavi kontinuitet povezivanja prostorija u nizu i minimizira ili neutrališe osećaj skučenosti prostora (Živković, Jovanović, 2012:27). Primena ovog konstitutivnog motiva je karakteristična i za stanove malih kvadratura i stambene jedinice sa složenim strukturama i velikim brojem prostorija. Kod manjih stanova, motiv se javlja kao posledica težnje ka uspostavljanju psihološkog doživljaja veće prostornosti, a kod većih, s ciljem da se prodube vizure unutar stana i ostvari reprezentativni efekat poput baroknih anfilada (enfilade), jer se na kružnu vezu često nadovezuju ogranci drugih komunikacija (Wook Seo, Sung Kim, 2013:79). U većini slučajeva formiranje kružne veze u stambenom prostoru se javlja oko centralno pozicionirnog tehničkog bloka, mada su brojne situacije kada se javlja i oko neke od pomoćnih prostorija poput garderobe, ostave, stepeništa i dr. (Bajlon, 1979:39–42). Manje su prisutni primeri kod kojih su i glavne stambene prostorije povezane u kontinualni sistem uzastopnih prostora. Po Dragani Mecanov kružna veza se ne može sprovesti u stanovima kod kojih u organizaciji prostora nije postignuto adekvatno grupisanje, tj. gde smer ulaznog kretanja preseca prilaze pojedinim prostorijama (Mecanov, 2008:143).

Karakterističan primer povremene kružne veze se javlja kod stambenih jedinica za mlade osobe u Kan Karaleu (Housing for young people, Can Caralleu, Peris&Torral, 2008), kod koga središte prostora čini kupatilo, dok su u dubini stana uz ulazni deo pozicionirane kuhinja i trpezarija. Kružna veza nestaje zatvaranjem kliznih pregrada uz spavaću sobu (Fig. 6a). Kuća za mrave u Šizuoki (Ant-house, Shizuoka, mA-style architects, 2012) je dobila naziv po konceptu prostora u prostoru, kod koga je u središnjem delu kuće formirana manja perforirana kuća čije granice određuju jezgro stambenog prostora. Unutar jezgra se nalaze toalet, kupatilo, ostava, stepenište i prostor za sedenje, dok je okolo formirana neprekidna kružna veza sa koje se doživljava skulpturalni motiv jezgra (Fig. 6b). Kod nerealizovanog projekta Kuće za penziju u Kentu (Retirement House, Kent, Alison and Peter Smithson, 1959), pomoćne prostorije nisu grupisane u celinu, već su slobodno

¹ Pored termina „kružna veza” (circular connection) u arhitekturi su u upotrebi i drugi termini poput „kružna anfilada” („circular” enfilade), „kontinualna cirkulacija” (continuous circulation), „koncentrična cirkulacija” („concentric circulation”) i dr., koji određuju isti smisao, tj. mogućnost slobodnog, neprekinutog kretanja unutar stambenog prostora po jasno definisanoj trajektoriji.

raspoređene po prostoru, čime je u prvi plan istaknut motiv povremenih kružnih veza, koje na više mesta mogu da se uspostave otvaranjem vrata između prostora. (Fig. 6c)

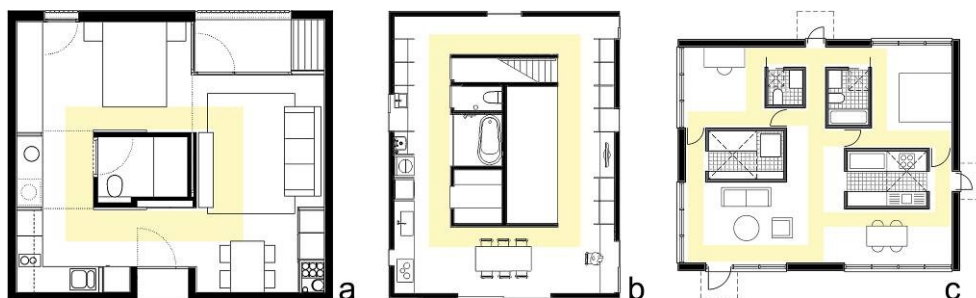

Fig. 6 Motiv kružne veze: a) Housing for young people, Can Caralleu, Peris&Toral, 2008; b) Ant-house, Shizuoka, mA-style architects, 2012; c) Retirement House, Kent, Alison and Peter Smithson, 1959 (Izvor: privatna kolekcija autora)

2.7. Vizura prema okruženju

Organizacija sklopa koja je zasnovana na grupisanju i orijentaciji stambenih prostorija prema prirodnim motivima u okruženju, proističe iz težnje stvaraoca da se iskoristi visok estetski nivo vizura iz enterijera u jednom ili više pravaca, što u većoj ili manjoj meri ima za posledicu pojavu koncepta eksterne otvorenosti plana. Otvorenost plana koja proističe iz ovog koncepta može biti: a) *totalna* – kada obuhvata ceo stambeni prostor, sa izuzetkom sanitarnih prostorija; b) *sektorska* – kada obuhvata samo dnevni blok; c) *parcijalna* – kada obuhvata samo pojedine prostorije u stanu, ali ne i kompletne blokove; i d) *kontrolisana* – kada se primenom fleksibilnih pregrada, veza po potrebi može otvarati ili zatvarati (Čanak, 2013:67). Sa druge strane, otvorenost stambenog prostora prema vizurama u okruženju, ne zavisi samo od unutrašnjeg rasporeda prostorija i stepena „difuznosti” fasade, već i od nivoa otvorenosti prostora u neposrednoj blizini objekta, koja je određena indeksom *SOI* (*Spatial Openness Index*).²

U najznačajnije realizacije kod kojih je ovaj motiv bio prisutan u definisanju koncepta, mogu se svrstati Staklena kuća u Nju Kejnanu (Glass House, New Canaan, Philip Johnson, 1949) i kuća Farnsvort u mestu Plejno (Farnsworth House, Plano, Ludwig Mies van der Rohe, 1951). (Fig. 7a) Za oba primera je od velikog značaja bilo postojanje prirodnog okruženja oko objekata, što je arhitektima pružilo mogućnost da uspostave totalnu otvorenost plana (internu i eksternu). Reprezentativan primer jednostrane otvorenosti prostora prema okruženju je Kuća u obliku polumeseca u Vinterbruku (Crescent House, Winterbrook, Ken Shuttleworth, 2000), kod koje su zakrivljenim oblikom dnevnog bloka sve vizure iz enterijera usmerene prema piktoresknom segmentu neposrednog okruženja. (Fig. 7b) Motiv usmerenih vizura je direktno odredio polumesečast oblik rezidencije. Posebno karakterističan primer je Kuća Princeton u Prinstonu (Princeton House, Princeton, Levenbetts, 2014), čija kompaktna primarna forma na prvi pogled ne sugerise koncept vizure kao polazište. Međutim, svi prozorski otvori na objektu su raspoređeni na takav način, da se pojedini kadrovi iz neposrednog prirodnog okruženja, iz enterijera sagledavaju poput uramljenih slika, što ukazuje na prisustvo konstitutivnog motiva. (Fig. 7c)

² Indeks prostorne otvorenosti (*Spatial Openness Index* – *SOI*) podrazumeva sferičan segment volumena okruženja, koji je vidljiv iz određene stajne tačke u prostoru (Fisher-Gewirtzman, 2010:434).

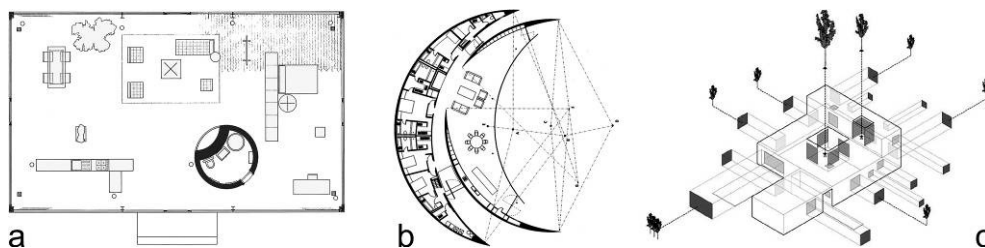

Fig. 7 Motiv vizure prema okruženju: a) Glass House, New Canaan, Philip Johnson, 1949; b) Crescent House, Winterbrook, Ken Shuttleworth, 2000; c) Princeton House, Princeton, Levenbetts, 2014 (Izvor: privatna kolekcija autora)

2.8. Diferencijacija funkcija

Diferencijacija funkcija čini najširu grupu konstitutivnih motiva u stanovanju, jer u u najdirektnijoj vezi sa zadovoljenjem osnovnih ljudskih potreba. Primena motiva diferencijacije funkcija prvenstveno je podstaknuta različitim ljudskim potrebama i načinima korišćenja prostora. Prostorije u stambenom sklopu se mogu diferencirati prema biološkim ritmovima, usled čega se razdvajaju dnevna i noćna zona, tj. prostorije koje imaju različite režime i intenzitete korišćenja tokom dana (Marušić, 1999b:7). U složenim stambenim sklopovima, sa većim brojem funkcija, često je prisutna i diferencijacija prostora prema stepenu javnosti, tj. podela na: individualne i zajedničke (za članove porodice), prijemne (za posete) i ekonomske (za posluđu) (Cunha, Trigueiro, 2005:37), ili diferencijacija prema polu dece, ili prostora za decu od prostora za roditelje, itd. (Bajlon, 1979:45). U ređim situacijama, kada se javi potreba za organizovanjem sklopa za tri generacije unutar jednog stambenog prostora, moguća je diferencijacija prostorija i prema starosti korisnika (Montgomery, 1972:41; Memken, Garber-Dyar, Crull, 1997:87).

Karakterističan primer diferencijacije funkcija je stan u ulici Buhgrindel u Cirihi (Buchgrindel 2, Zurich, Theo Hotz, 1985), kod koga je podela prema biološkim ritmovima uspostavljena razdvajanjem dnevne i noćne zone u dve paralelne lamele povezane hodnikom. (Fig. 8a) Kod Kuće Morijama u Tokiju (Moriyama House, Tokyo, SANAA, 2005), autori su na veoma inventivan način rasčlanili stambene funkcije u spontanu kompozicionu celinu, smatrajući da je međuprostor između volumena dovoljan kohezioni faktor za integraciju celine. (Fig. 8b)

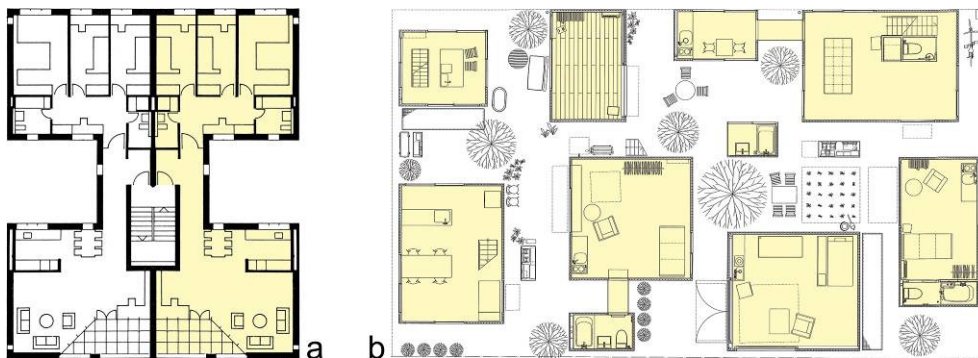

Fig. 8 Motiv diferencijacije funkcija: a) Buchgrindel 2, Zurich, Theo Hotz, 1985; b) Moriyama House, Tokyo, SANAA, 2005 (Izvor: privatna kolekcija autora)

2.9. Fleksibilitet

Konstitutivni motiv fleksibiliteta u arhitekturi prvenstveno se odnosi na prostornu promenljivost, tj. na skup konceptualnih i tehničkih mera kojima se obezbeđuje izvestan stepen promenljivosti stambenog prostora s ciljem uzastopnog prilagođavanja dinamici

porodičnog života (Čanak, 2014:75). Primena motiva fleksibilnosti može biti inicirana različitim faktorima poput: a) promenljivog broja i strukture članova porodice; b) promenljive kulturološke i ekonomske situacije porodice, c) promenljivih subjektivnih faktora i dr. U brojnim studijama koje su do sada sprovedene i koje su imale za temu fleksibilnost prostora u arhitekturi, konstatovano je da postoje različiti intenziteti fleksibilnosti, tj. potencijalna, parcijalna, pretežna i totalna fleksibilnost (Čanak, 2013:67; Biondić, 1999:70; Stoiljković, 2004:35; i dr.). U zavisnosti od primenjenog intenziteta fleksibilnosti, motiv može više ili manje doći do izražaja. Ukoliko je u organizaciji sklopa primenjena parcijalna fleksibilnost, ona neće biti posebno očigledna, međutim, ukoliko je primenjena totalna fleksibilnost, koncept organizacije sklopa će biti jasniji, a primena motiva očiglednija. U zavisnosti od grupisanja instalacija u tehnički blok, koji može biti centralno pozicioniran, ili prislonjen uz zid prema susednim prostorima, nivo fleksibilnosti se značajno menja. Po Vladimiru Kubetu, Olgi Carić i Kseniji Hiel, najviši nivo fleksibilnosti prostora se može ostvariti centralnim pozicioniranjem tehničkog bloka (Kubet, 2015:162; Kubet, Carić, Hiel, 2010:149), što konstitutivni motiv fleksibiliteta, dovodi u blisku relaciju sa motivom tehničkog bloka i kružne veze.

Motiv fleksibiliteta se u praksi ostvaruje na različite načine, primenom pokretnih vrata, zidova, paravana, pregrada u vidu nameštaja, čak i prostornih celina. Primeri su brojni, međutim, neki od njih poput Kuće sa mrežom od devet kvadrata u Kanagavi (Nine Square Grids House, Kanagawa, Shigeru Ban, 1997), na inovativan način prikazuju granične mogućnosti primene ovog motiva (Fig. 9a). U kući su svi ugradni elementi grupisani u dve izdužene lamele, između kojih je ostvaren kvadratni prostor otvorenog plana. Unutrašnji prostor se po potrebi može pregraditi u manje celine, kliznim pregradama u ortogonalnim pravcima (Alfirević, Simonović Alfirević, 2016a:56). Posebno karakterističan primer je Ogoljena kuća u Saitami (Naked House, Saitama, Shigeru Ban, 2000), kod koje su unutar primarne forme prostora, raspoređeni fleksibilni moduli-kapsule za spavanje. Doživljaj unutrašnjeg prostora kuće i karakter sklopa se lako mogu izmeniti pomeranjem ili uklanjanjem nekog od modula (Fig. 9b).

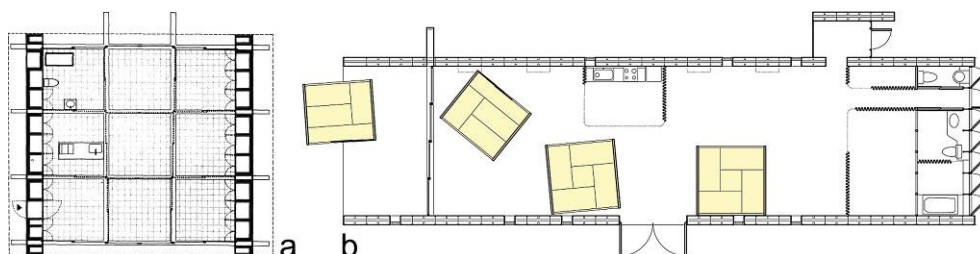

Fig. 9 Motiv fleksibiliteta: a) Nine Square Grids House, Kanagawa, Shigeru Ban, 1997; b) Naked House, Saitama, Shigeru Ban, 2000 (Izvor: privatna kolekcija autora)

3. ZAKLJUČAK

U tekstu je izložen sažet prikaz najčešćih konstitutivnih motiva koji su javljaju kao polazišta u definisanju koncepta prostorno-funkcionalne organizacije stana ili kuće. Analizom brojnih primera skrenuta je pažnja na prisutnost i raznolikost konstitutivnih motiva u konceptualizaciji sklopa stambenog prostora. Značaj teorijskog razmatranja ove teme je višestruk, jer, sa jedne strane doprinosi rasvetljavanju univerzalnih principa u oblasti arhitekture, dok sa druge strane, podstiče stvaraoaca na jasnije definisanje koncepta sklopa u arhitekturi.

Konstitutivni motiv ne mora nužno biti u središtu sklopa, niti mora biti isključivo materijalne prirode, ali je neophodno da njegova uloga bude primarna u formiranju koncepta stambenog prostora i integrisanju različitih prostornih nivoa ili celina u skup. U

praksi je najčešće prisutno kombinovanje nekoliko različitih konstitutivnih motiva, međutim, za koncept organizacije sklopa je od značaja da među njima postoji jasna hijerarhija, čak i ako se javljaju u grupama. Važno je istaći da su konstitutivni motivi prisutni prilikom projektovanja novog objekta i u projektovanju adaptacija ili rekonstrukcija prostora, ali u manjem broju.

U dosadašnjim istraživanjima je već konstatovano da postoje materijalni i nematerijalni konstitutivni motivi. Materijalni motivi se vezuju za konkretne prirodne ili artifcijelne elemente (višenamenska prostorija kao jezgro, prirodni ili arhitektonski akcenat, eksterni „prelazni” prostor, tehnički blok i dr.), dok se nematerijalni motivi javljaju na nivou ideja i principa (vizura prema okruženju, fleksibilitet, kružna veza, diferencijacija aktivnosti i dr). Imajući u vidu prethodno navedeno, za dalja istraživanja se predlaže sledeća sistematizacija osnovnih konstitutivnih motiva sklopa u stambenoj arhitekturi (Fig. 10):

Materijalni konstitutivni motivi:

- a) unutrašnje dvorište,
- b) eksterni „prelazni” prostor,
- c) višenamenska prostorija kao jezgro,
- d) prirodni ili arhitektonski akcenat,
- e) tehnički blok.

Nematerijalni konstitutivni motivi:

- f) kružna veza,
- g) vizura prema okruženju,
- h) diferencijacija funkcija:
 - prema biološkom ritmu
 - prema polu dece
 - prema stepenu javnosti
 - generacijska podela
- i) fleksibilitet.

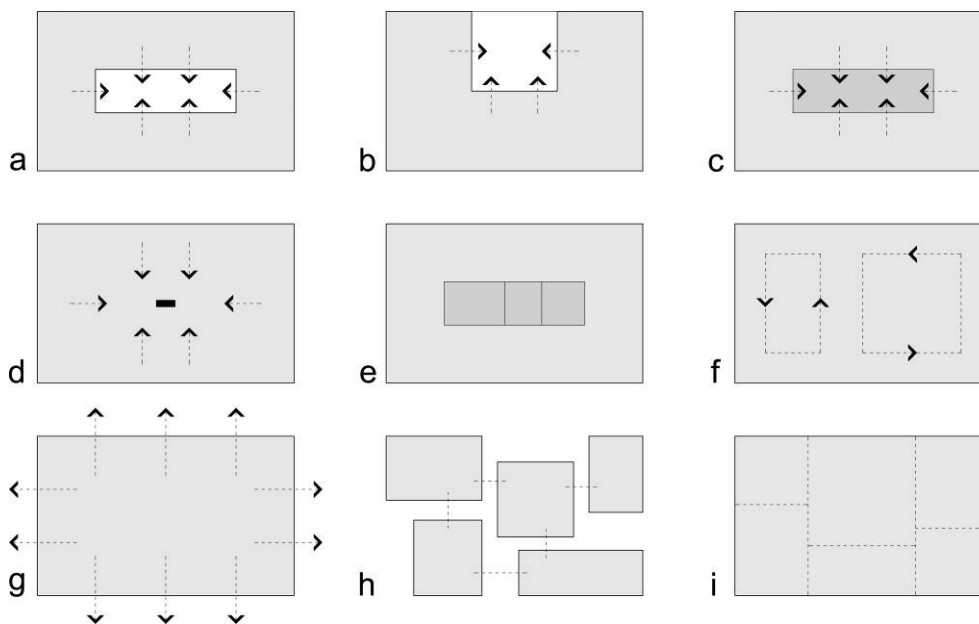

Fig. 10 Konstitutivni motivi u organizaciji stambenog sklopa (Izvor: privatna kolekcija autora)

BIBLIOGRAFIJA

- Abass F., Hakim Ismail L., Solla M. (2016) „A Review of Courtyard House: History Evolution Forms, and Functions”, *ARPN Journal of Engineering and Applied Sciences* 11/4, pp. 2557–2563.
- Alfirević Đ., Simonović Alfirević S. (2013) „Beogradski stan”, *Arhitektura i urbanizam* 38, pp. 41–47.
- Alfirević Đ., Alfirević Simonović S. (2016a) „Otvoreni plan u stambenoj arhitekturi: Poreklo, razvoj i pristupi prostornom integrisanju / Open-plan in Housing Architecture: Origin, Development and Design Approaches for Spatial Integration”. *Arhitektura i urbanizam* 43, pp. 45–60.
- Alfirević Đ., Alfirević Simonović S. (2016b) „Primena koncepta prostor u prostoru u savremenoj arhitekturi otvorenog plana / Interpretations of Space Within Space Concept in Contemporary Open-Plan Architecture”, *Arhitektura i urbanizam* 42, pp. 24–40.
- Bajlon, M. (1979) *Stanovanje: Tema 1 - Organizacija stana*, Belgrade: University of Belgrade Faculty of Architecture.
- Bakić, Lj. (2012) *Anatomija B&B arhitekture*. Belgrade: Ljiljana Bakić.
- Biondić, Lj. (1999) *Fleksibilni stan, Prostor* 17, pp. 69-76.
- Čanak, M. (2013) „Otvoren ili zatvoren stan”, *Arhitektura i urbanizam* 38, pp. 66-77.
- Čanak, M. (2014) *Svi moji stanovi*, Belgrade: Orion art.
- Cunha V., Trigueiro E. (2005) „Towards a diachronic panorama of apartment living in Brazil”, Proceedings from 5th International Space Syntax Symposium, Delft 13–17 June, pp. 29–42.
- Fisher-Gewirtzman, D. (2010) „Internal Space Layout and Functionality as a Major Aspect Influencing Visual Analysis”, Proceedings from International Conference *The Sustainable City VI*, A Coruña 14-16 April, pp. 431–442.
- Koile, K. (2006) „Formalizing abstract characteristics of style”, *Artificial Intelligence for Engineering Design, Analysis and Manufacturing* 20/3, pp. 267–285.
- Kubet, V. (2015) *Arhitektonski diskursi promena odnosa funkcije i forme savremenog stana*, PhD Thesys, Novi Sad: The Faculty of Technical Sciences.
- Kubet V., Carić O., Hiel K. (2010) „Fleksibilnost stambene jedinice u odnosu na grupisanje instalacija”, *Zbornik radova Građevinsko-arhitektonskog fakulteta* 25, pp. 143-150.
- Marušić, D. (1999a) *Projektovanje 2: Višeporodično stanovanje – Sveska 4*, Belgrade: University of Belgrade Faculty of Architecture.
- Marušić, D. (1999b) *Projektovanje 2: Višeporodično stanovanje – Sveska 6*, Belgrade: University of Belgrade Faculty of Architecture.
- Mecanov, D. (2008) „Tipologija oblika stambene arhitekture pedesetih godina XX veka u Beogradu”, *Naslede* 9, pp. 129-153.
- Memken J., Garber-Dyar C., Crull S. (1997) „Space Planning In Residential Design”, *Housing and Society* 24/3, pp. 69–93.
- Montgomery, J. (1972) „The Housing Patterns of Older Families”, *The Family Coordinator* 21/1, pp. 37–46.
- Nestorović, B. (1955) „Evolucija beogradskog stana”, *Godišnjak grada Beograda* 2, pp. 247–270.
- Rapoport, A. (2007) „The Nature of the Courtyard House: A Conceptual Analysis”, *Traditional Dwellings and Settlements Review* 18/2, pp. 57–72.
- Stanimirović M., Jovanović G. (2010) „Lođa kao ulazna zona stana”, *Nauka + Praksa* 13, pp. 129–132.
- Stoiljković, B. (2004) „Fleksibilnost stanova namenjenih tržištu”, *Zbornik radova Građevinsko–arhitektonskog fakulteta* 20, pp. 31–46.
- Tadej, E. (2011) *Stanovanje u Japanu*, Zagreb: University of Zagreb Faculty of Architecture.
- Wook Seo K., Sung Kim C. (2013) „Interpretable Housing for Freedom of the Body: The Next Generation of Flexible Homes”, *Journal of Building Construction and Planning Research* 1, pp. 75-81.
- Živković M., Jovanović G. (2012) „A method for evaluating the degree of housing unit flexibility in multi-family housing”, *Facta Universitatis, Series: Architecture and Civil Engineering* 10/1, pp. 17–32.